

U SUKOBU S JAVNIM MORALOM

Primjeri iz seksualnog života Varaždinaca u 16. stoljeću

Neven Budak

Varaždinski gradski zapisnici za godinu 1588.¹ sačuvali su bilješku o parnici protiv građanina Ivana Kurena, što nas izravno uvodi u malo poznati svijet najintimnijeg života onovremenog Varaždina. Premda za sjevernu Hrvatsku sličnih podataka gotovo i nema, vjerujem da se zbivanja i odnosi u kojima su se našli sudionici parnice mogu uzeti kao primjer ponašanja ne samo na području širem od Varaždina nego i dublje u prošlosti.

Razni oblici devijantnog seksualnog ponašanja ili suprotstavljanja moralnim normama vremena nisu nam, naravno, zanimljivi sami po sebi, već kao ilustracija prepreka i teškoća s kojima su se suočavali ljudi živeći pod restriktivnim bračnim pravom.² Na žalost, naša je znanost tek zakoračila u istraživanje obiteljskih struktura, toliko važnih za shvaćanje ne samo demografskih kretanja nego i cjelokupnog života neke epohe.³

Ivan Kuren se našao pred sudom zato što je došao u sukob s društveno određenim načinom zadovoljavanja seksualnih potreba. Iz istog će se razloga s pravdom sukobiti još dva čovjeka, na posredan ili neposredan način povezana s ovom parnicom: bili su to Ivanov prokurator Stjepan Silić i gradski sudac Blaž Škrinjarić, poznat kao jedan od prvih kajkavskih pisaca.⁴ Njihove

¹ Historijski arhiv u Varaždinu (HAV), Gradsko poglavarstvo Varaždina (GPV), Zapisnici za 1587—1589 (dalje: Zapisnici I). U arhivu se čuva prijepis, pripremljen za tisak, što su ga priredili A. Wissert i I. Kolander (v: A. Wissert, Arhiv grad? Varaždina, Arhivist I, sv. 2, 1951, 52—57). Navodi iz zapisnika citiraju se na ovom mjestu prema prijepisu.

² O obitelji općenito vidi David Herlihy, *Medieval Households* (cit. prema talijanskom prijevodu: *La famiglia nel Medioevo*. Editori Laterza 198), a o braku Georges Duby, *Vitez, žena i svećenik*, Split 1987.

³ O važnosti ovog aspekta historije, kao i o najnovijim stremljenjima u njegovu proučavanju, vidi: Michael Mitterauer, *Komplexe Familienformen in sozial-historischer Sicht*, *Ethnologia europea* XII, 1981, 1.

⁴ Biografiju Blaža Škrinjarića, zajedno s tekstom parnice vođene protiv njega, donosi Olga Šojat u knjizi *Hrvatski kajkavski pisci I*, (Pet stoljeća hrvatske književnosti 15/I), Zagreb 1977, 151—176. F. Fancev je bio mišljenja da se Škrinjarić rodio dvadesetih godina, što znači da bi u vrijeme kada se protiv njega vodila parnica (1588) imao barem šezdeset. Vjerojatno je bliže istini nego O. Šojat, koja smatra da je bio mlađi od Vrameca rođenog 1538, jer je oko 1552. već bio učitelj; u mjestu Aszaló u Boršodskoj županiji (Zapisnici I, 264). Može se, također, zaključiti da je bio rodom iz Međimurja, jer je vjerodostojnost njegove zakletve potvrdilo 18 kmetova iz Zaladske županije i špan iz mjesta Bistrice (Zapisnici I, 490).

sudbine dočaravaju frustracije kojima su bili izloženi stanovnici jednog ekonomski razvijenog, ali ipak malog grada, u kojemu je protestantizam uhvatio korijen, s tim da zasade novoga morala možemo tek naslućivati.⁵

Optužba je protiv Kurena glasila da »prefatus in causam attractus cum quadam Ztrelchychna, uxorem legitimam habens, scortaretur«. ⁶ Pored zakone žene imao je, dakle, i ljubavnicu, a počinjeni je grijeh bio naročito velik stoga što je oboje ustrajalo u njemu, iako je Kuren već platio kaznu kad je otkriveno da je Strelčićki oduzeo djevičanstvo.⁷ Prokuratorov protest nije imao uspjeha, jer su svjedoci teško teretili okrivljenoga: Elizabeta, žena Nikole kovača, izjavila je »daye ona od te Ztrelchycze zlisala, daye goworila, da nigdar nye znykim prebivala, ny lotruala,⁸ nego zamym Iwanom Kwrenom, koterye ny dewzthwo wzel y da hoche nyegowe sene zmerthy chakaty, zakayeye obliubil, dayo hoche za zwoyo seno wzethy . . .«. ⁹ Rekla je i da joj je djevojka pričala kako je pet noći odlazila k njemu »i bila ye sny, na poyathe y pod nyegom kedmenom¹⁰ zpala y dagaye sena tada bila zgresila,¹¹ zwechumgaye yzkala okolw y nyega mogla nyder nayty, onedwazu bila na poyate y goworylye te Kwren, daye hoche glawo razechi te nye dalamw ta Ztrelchna y teye rechy zama Ztrelchya goworila y temze hwalyla.«

Osim smiješne situacije u kojoj žena sa svijećom u ruci traži muža koji se s ljubavnicom skriva pod krznem kaputom, ova nam izjava otkriva važan segment slobode seksualnog ponašanja — smrt. Prvo djevojka izjavljuje kako čeka smrt svoje suparnice, jer joj je njen ljubavnik obećao da će je uzeti za ženu, a potom i sam Kuren prijeti da će ženi rasjeći glavu. Norme bračnog života strogo su sputavale izvanbračne seksualne slobode, za razliku od mediteranskih gradova, u kojima je priležništvo u toku čitavog srednjovjekovlja bilo uobičajna pojava.¹² Stoga je jedini put do slobode bila smrt bračnog partnera. Kako je žena bila obično mlađa od muža (za sjevernu Hrvatsku doduše nemamo podataka, ali se smijemo pozvati na komparacije s ostalim evropskim zemljama, a tako i Dalmacijom), bilo je prirodno da se u glavi nezadovoljnog suprug javi pomisao na ubojstvo. Ne znamo kako se često ona i ostvarivala, ali da je od društva shvaćana ozbiljno, vidi se i po kazni predviđenoj za preljub. Kurenu je prijetilo da »una cum prefata Ztrelchychna poenam scirti luet, ita

⁵ Protestantizam je sigurno utjecao na moralne norme u gradu, ali je pitanje koliko je mijenjao odnos prema braku i spolnosti. O tome da npr. različiti oblici kršćanstva nisu utjecali na veliki broj vanbračne djece što se rađao posvuda po Evropi, vidi: M. Mitterauer. *Illegitimität in Europa. Historische Bedingungen in Familienverfassung. Wertsystem und Arbeitsorganisation u: Geschlechtsreife und Legitimation zur Zeugung.* München-Freiburg. Verlag Karl Alber 1984, 574—575.

⁶ I. Belostenec u svom rječniku donosi tumačenje: scortatio, ionis f. = kurvanje; scortator, oris m. = kurviš (Belostenec, *Gazophylacium I*, fototipsko izdanje, Zagreb 1972, 1094).

⁷ Stjepan Silić, Kurenov prokurator, tvrdio je »quod nequamquam cum ipsa Ztrelchychna post primum lapsum et poenam persolutam rem scorti habuisset«.

⁸ Lotruala = raskalašeno živjela.

⁹ Zapisnici I, 490—491.

¹⁰ Kedmen = krznom potstavljen kaput.

¹¹ Zgrešiti = opaziti da nekoga ili nečega nema.

¹² Jacques Heers, *Le clan familial au Moyen Age* (cit. prema talijanskom prijevodu: *Il clan familiare nel Medioevo*, Napoli 1976), 98—100.

videlicet hicce virgis veluti scortatores per preconem ciuitatis pellentur«, te da mu bude odrubljena glava.¹³

U riječima mlade žene uočavamo još nešto zanimljivo: ona ne želi ostaviti svog ljubavnika, jer joj je obećao da će je uzeti za ženu. Svakako je morala biti svjesna opasnosti da zatrudni i rodi vanbračno dijete, što bi joj, očekivali bismo, otežalo život. Na ovome mjestu, međutim, moramo pomisliti na jednu drugu mogućnost. Varaždin se pokazao vrlo prijemčivim za ideje protestantizma, premda nam u cjelosti taj problem još nije poznat.¹⁴ U zemljama sjeverne Evrope, mahom izloženima Luterovu učenju, uspostavljen je drugačiji, liberalniji odnos prema seksualnim kontaktima. Tamo se smatralo da je dovoljno postići usmeni dogovor o braku, bez prave vjeridbe, pa da djeca rođena u takvoj vezi budu smatrana legalnima. U literaturi se navodi primjer jedne žene s Gotlanda, koja je umrla neudana i s troje djece. Dvoje je smatrano nezakonitima, dok je srednji sin ozakonjen samo zato što je njegov otac obećao da će se oženiti njegovom majkom, ali to nikada nije učinio.¹⁵ Strelčićka je, također, inzistirala na tome da je Kuren obećao da će je oženiti čim bude slobodan. Ne treba li u tome možda vidjeti izvjesni odraz novoga protestantskog morala, što se nikada nije uspio trajnije učvrstiti?

Izjave drugih svjedokinja kao da potvrđuju ovo mišljenje, jer pokazuju Strelčićkinu riješenost da vezu nastavi, a time i sigurnost što ju je osjećala. Tako je jedna navela da je vidjela djevojku noću sa svijećom u ruci, da ju je upozorila neka se ostavi nečista života, ali je ona odbila, jer je Kurenu dala djevičanstvo i poštenje. Rekla je i »da akoyo kakogode bodo kastigali, ona neche od toga warase nykamo poythy«.¹⁶

Čak i pod prijetnjom kazne odlučila je ostati u gradu i eventualnim vjenčanjem spasiti svoje nepromišljeno izgubljeno poštenje. Brak je, kao jedina ispravna norma, funkcionirao u svačijoj svijesti.

Noćne šetnje sa svijećom u ruci nisu bile jedino što su sugrađani vidjeli od ove veze. Na sudu se mogao čuti i opis jedne burne epizode što je valjda i dovela do parnice. Svjedokinja je pričala »daye bila Kwrenowa sena pry nye znehe hisi y ondeye yedno drwgo govorila y bilaye onde orysla ta Ztrelchya. Videusiyo ta Kwrenowa sena jednoch i drwgoch plwno y reche ta Ztrelchya, kwrwa ztara tely name plwnes y podpassy jeden kamen y pothlam drogh hoteseyo byty natoliko, da whiso ta Kwrenowa sena wzckocky te resen¹⁷ po-pade, a ta Ztrelcha Emryha kowacha hiso poide i odonod rasen donese te w dweri zrazno malo ne prebode teyo yod . . . kwrwa ztara, lepsa szem owde nego ty wlycze . . .«¹⁸

Epilog dugotrajne Kurenove afere i dvoboja s ražnjevim odigrao se u crkvi gdje je Kuren prisegao da mu Strelča nije ljubavnica, čime je sa sebe

¹³ Zapisnici I, 492—493.

¹⁴ Josip Adamček, Reformacija u hrvatskim zemljama, Susreti na dragom kamenu 1985, 68—69. Vjerojatno je posljedica sukoba katolika i protestanata u gradu i protjerivanje varaždinskog župnika Ladislava Kerhenyja 1592 (HAV, GPV, Zapisnici 1592—1602, 29; dalje: Zapisnici II).

¹⁵ Mitterauer (kao u bilj. 5), 554.

¹⁶ Zapisnici I, 490—491.

¹⁷ Resen = ražanj.

¹⁸ Zapisnici I, 491.

sprao krivicu. Zapisnici nam nisu sačuvali obavijesti o daljoj sudbini nesretne djevojke pa ne znamo je li time i ona oslobođena. Ne zna se niti da li je dočekala ispunjenje svojih želja.

Olakotna joj je okolnost bila ta da nije ostala u drugom stanju, jer su vanbračna djeca bila veliko opterećenje za majke.¹⁹ One su često, bilo iz moralnih, bilo iz materijalnih razloga, bile prinuđene takvu djecu ubiti ili ostaviti.²⁰ Najdramatičniji primjer jedne takve sudbine pruža nam proces protiv gradskog suca Blaža Škrinjarića, vođen nekako u isto vrijeme kada i prethodni. Stoga se u parnici protiv Kurena sudac nije ni spominjao, iako bi se očekivalo da je on vodi.²¹

Za Škrinjarića je situacija postala neugodna kad je u siječnju 1588. njegova služavka Uršula (Urša) Geljanica rodila vanbračno dijete, pokušala ga zadaviti, te ga ostavila u nekoj bačvi pokriveno slamom. Slučajno nađeno dijete uspjeli su susjedi odnijeti na krštenje, ali je odmah potom umrlo. To je bio svakako dovoljan razlog da se Geljanicu stavi na muke, kako bi priznala čije je dijete, odnosno tko mu je otac, jer ona i nije nijekala majčinstvo. Na mukama je optužila svoga poslodavca Škrinjarića, iako je ranije spominjala nekog vojnika koji ju je silovao u Brodovskom koncu, predgrađu Varaždina gdje je vjerojatno živjela. Optužba je bila teška i ozbiljna, pogotovo jer se radilo o gradskom sucu te je parnicu protiv njega pokrenuo osobno Toma Erdödy. Nemoguće je (zasada) utvrditi, a za ovu priliku nije ni toliko važno, da li su iza svega stajali i neki politički motivi.

U toku postupka Geljanica je, kao u kakvom filmu, iskoristila nepažnju stražara i pobjegla iz zatvora. Istražitelji su optužili Škrinjarića da joj je pomogao kako bi se oslobodio neugodna terećenja. Stoga se sudac sam dao na traženje odbjegle zatvorenice. Ustanovilo se da se četiri dana krila u Erdödyjevoj štali, u gnoju među svinjama, bez hrane i vode. Iz iskaza zatvorskog stražara možemo zaključiti, u kakvom je stanju bila prije toga: on ju je, naime, morao hraniti, jer nakon mučenja nije mogla podići ruke do ustiju. Nakon četiri dana, sasvim iznemogla, sakrila se kod neke žene gdje ju je našao Škrinjarić i vratio na sud. Tamo je izjavila ono što je već u zatvoru rekla stražaru, da je dijete nekog mlinara, a da je suca okrivila na mukama, jer nije znala što govori. Mlinar joj je dao žita »y z tem ye prekanil, zakayoye wzegdar obecal da ye hoche daty wrednozti za chetyry woly«, te »da ye s nym trykrat w meline bila na podw«.²²

Povlačenje njene izjave nije, međutim, pomoglo Škrinjariću, koji je sumnju sa sebe mogao skinuti tek kad se zakleo da je nevin. O ozbiljnosti optužbe napokon govori i sam čin zakletve. Položio ju je pred novim sucem i prisežnicima, sucem, podsucem i mnogim prisežnicima Varaždinske županije, činovnikom varaždinske tvrđave i mnogim građanima, a da bi svoju prisegu osnažio, doveo je još devetnaest ljudi, uglavnom kmetova, koji su se zakleli u njegovu korist. Oni, dakako, nisu bili svjedoci koji bi mogli nešto reći u vezi s parnicom, nego

¹⁹ R. Spree upozorava na nejednakost vanbračne djece pred smrću, jer je njihova smrtnost bila mnogo veća od mortaliteta legitimne djece. Vidi: Spree, *Ungleichheit vor Krankheit und Tod*, Göttingen 1981, 60.

²⁰ Zapisnici II, 50, god. 1592. sačuvali su bilješku o procesu protiv majke koja je ubila svoje dijete.

²¹ Vidi bilj. 4.

²² O. Šojat, (kao u bilj. 4), 162—163.

su trebali potvrditi vjerodostojnost Škrinjarićeve riječi. U toku parnice bila su ispitana ukupno 43 svjedoka.

Škrinjarića pred istražiteljima i sudom nije mogao spasiti čak niti ugled gradskog suca. Moralne su norme bile iznad pojedinca, bez obzira na njegovo mjesto na ljestvici gradskog društva. Bila je dovoljna izjava žene na mukama pa da se najozbiljnije posumnja na poštovanoga školnika, suca i pisca, štampanje čijeg je pobožnog djela općina tek nešto prije pomogla vlastitim novcem.²³ Protiv njega pokrenut je ne samo sudski mehanizam grada, nego i čitave županije i samoga bana (što je također zanimljivo, jer je viša instanca za Varaždince bio, zapravo, jedino kralj, odnosno tavernikalni sud). Literat se u trenutku našao u opasnosti da bude izbačen iz društva u kojemu je do tada imao središnje mjesto. Napokon je ipak, mada se opravdao, izgubio sudačku funkciju, i do kraja života nije bio biran ni na kakvu čast u gradu.

Zanimljivo je da su istražni organi toliko nastojali pronaći oca djeteta, iako su svu krivnju mogli jednostavno prebaciti na majku. Presudno je pri tome valjda bilo da je dijete bilo ubijeno. Da je Urša ostala pri svom iskazu kako ju je silovao neki vojnik na putu kroz grad, istraga bi se obustavila. No, kako je i sama rekla, vjerovala je da joj se ne može ništa dogoditi dok je štiti njen gospodar, sudac. Možda je stoga zaključila da je bolje po nju optuži li njega, jer se u suca građani neće usuditi dirati pa će tako i nju ostaviti na miru. Očito je krivo procijenila odnos snaga javne funkcije i javnog morala.

Žene su se u preljub upuštale iz različitih razloga. Kurenova je ljubavnica svoju vezu zasnivala na emocijama, što zaključujemo po njenoj ustrajnosti da je održi. Geljanica je bila potaknuta drugačijim, očito materijalnim motivima. Mlinar joj je dao žita, a obećao je i drugih nagrada u vrijednosti četiri vola, što je svakako bio veliki iznos.

Geljanica pripada, dakle, onom sloju mladih žena, najčešće služavki, koje poznaju svi evropski gradovi, a koje su zbog materijalne nesigurnosti niska primanja nadopunjavale izvjesnim oblikom polulegalne prostitucije.²⁴ Iz takvih su se veza nužno rađala vanbračna djeca, što samo po sebi i ne bi bilo sporno u ovom slučaju, da Uršula svoje dijete nije ubila.²⁵

Preljubi su bili tek jedan od oblika zabranjenih seksualnih veza.²⁶ Frustracije kojima su bili izloženi građani relativno malog grada, u kojemu su

²³ Zapisnici I, 11, god. 1587.

²⁴ Jacques Rossiaud, *La prostituzione nel Medioevo*, Laterza 1984.

²⁵ O razmjerima rađanja vanbračne djece u dalmatinskim komunama vidi: N. Budak, *Struktura i uloga obitelji serva i famula u komunalnim društvima na istočnom Jadranu*, *Starohrvatska prosvjeta* III/14, 353—355.

²⁶ Još jedan primjer preljuba koji pokazuje da ni stari Varaždinci nisu bili pošteđeni konkurencije latinskih ljubavnika: »Stephanus Crameriz conqueritur contra Iohannem Waingartner, quomodo idem eidem in oculis habuisset dicere, quomodo Italicus Marcus maior hospes esset in domo suo, quam ipse Stephanus et magis haberet agere cum uxore sua, quam ipse. Ex aduerso respondetur, quod ipse Waingartner ad Stephanum dixisset: Tu tenes vnum hominem in domo tua, qui tibi contra fidem et honorem ambulat. Super hoc dixisset Stephanus: Quid dicis, vel dicis, quod Italicus haberet accionem cum vxore mea? Weingartner respondisset: Si suspicaris de aliquo, emendare potes. Cognouerunt domini, quod Wayngartner negans iurabit sola manu coram iudice premissa, que Stephanus non dixisse, liber erit, sin autem, homagio viuio subiacebit.« (Z. Tanodi i A. Wissert, *Monumenta historica liberæ ac regie civitatis Varasini*, t. II, Varaždin 1944, 252—253).

se svi dobro poznavali i u kojemu nije bilo javnih kuća (kupališta), a koliko znamo ni javnih žena, dolazile su do izražaja i u neprirodnim oblicima zadovoljavanja seksualnih potreba. Gradski zapisnici iz 15. i 16. stoljeća, iako sačuvani tek za razdoblje od tridesetak godina, navode čak tri takva slučaja. U jednoga je od njih bio upleten Stjepan Silić, prokurator Ivana Kurena u prije opisanoj parnici.

O Silićevu slučaju znamo vrlo malo.²⁷ Oficijal je gradskih kmetova podigao protiv njega neku tužbu, ali ju je sud odgodio, jer je tuženi već bio osuđen »propter peccati Sodomitici« te nije mogao ponovo odgovarati pred sudom dok se dovoljno ne očisti od prethodnog grijeha.

Sodonizam je bio vrlo težak zločin koji je, u pravilu, trebalo kazniti lo-maćom, ali se toga varaždinski oci nisu pridržavali, bar ne uvijek. Silićev slučaj, istina, jedini dokazuje da počinioci nisu gubili glavu, ali ni za druga dva prekršioaca ne znamo kako su bili kažnjeni pa tako ni da li su pogubljeni. To je, uostalom, problem s kojim se i inače susreću medievisti: izvori rijetko govore o kaznama i njihovu provođenju pa se ne zna u kojoj su mjeri zakoni ostajali mrtvo slovo na papiru.²⁸

Prvi poznati slučaj sodomije zabilježen je u Varaždinu 1463:

»Vermerkcht daz Recht, daz besessen ist worden am Vreitag vor Letare in der Vasten vber den Michelln Marstallar von ainer Kue wegen, Anno LXIIIimo.

In der Fankchnusch ist der Michell Marstallar gefragt worden von dem Oswald Turkoicz vnd dem Dlustecz Gallen vnd Steffan, dez Mathe Kramer Sun, Wie sich sein Vngluck gemacht hab. Da hat er geantburt: Mich hat der Teuffl geritten vnd pin hinausgangen, meins gemacht vnd pin trunkchen gebesenn. Do hab ich daz Tier gesechn. Do hat mir der Muet gestelcztt. Do hab'n ich der Kue mein Ding drangesezcztt. Daz hat er verhollen vor Richter vnd Ratt vnd ganczer Gemain.«²⁹

Dok se u parnicama o preljubima govori o grijehu i nečistu životu, dotle se ovdje spominju nesreća (Vngluck) i vrag (Teuffl). Već i sada pojava ovih riječi, kao i pokušaj optuženoga da počinjeno protumači gubitkom vlastite volje, jer ga je opsjeo đavo, jasno pokazuju višu razinu prijestupa. Ništa do opsjednutosti nije moglo opravdati blud sa životinjom, čak niti to što je Michael, nakon obavljena posla, pio prije nego je susreo kravu.

Nemamo dovoljno podataka, kako je već istaknuto, a da bismo mogli zaključivati o promjenama strogosti prema toj vrsti prijestupa. Je li u većoj opasnosti bio Michael 1463, ili Marcus Linder de Landtspwrgh, koji je u istom činu uhvaćen 1592? Niti za jednoga nisu zabilježene kazne, a i opća nam je duhovna klima slabo poznata. Tek nam predstoje istraživanja eventualnih promjena što ih je novo doba unijelo u najprotestantskiji grad Hrvatske.

²⁷ Zapisnici II, 26, god. 1592.

²⁸ T. Raukar, Komunalna društva u Dalmaciji u 14. stoljeću, Historijski zbornik 33—34, 1980—81, 190—191.

²⁹ Tanodi—Wissert (kao u bilj. 26), 228—229. Fankchnusch = zatvor; Muet, Ding = oznake za penis.

O saslušanju u vezi sa sodomizmom Marcusa Lindera ostala je u zapisniku relativno opširna bilješka.³⁰ Izjavu je dao Tobias Thendorffer iz Linca, koji se zatekao u istom prenočištu u predgrađu, kao i Linder sa suprugom. Svjedok se potrudio detaljno opisati u kakvom je položaju zatekao optuženoga (saepefatus Marcus Linder super eadem vitulam jacuisset) te što je ovaj sve radio. Činio je to »diabolico inflictu ductus«. Ponovo, eto, susrećemo đavla koji ljude navodi na grijeh. No, pustimo objašnjenja što su zadovoljavala ili opravdavala ljude 16. stoljeća i pokušajmo protumačiti zašto su prestupi te vrste tako učestali.

J. Rossaud traži razloge porastu sodomiju (ali on pod time podrazumijeva analne odnose među ljudima, a ne sa životinjama) u Italiji i Francuskoj krajem 16. stoljeća u pojačanoj socijalnoj diferencijaciji.³¹ Povećano je siromaštvo činilo trudnoću nepoželjnom, a luksuz je, s druge strane, naročito među višim slojevima bogatih gradova poput Venecije i Firenze, izazvao rafiniranije i raznolikije seksualne usluge što su ih pružale prostitutke, da bi se taj običaj proširio i izvan njihova kruga.

Može li se tako nešto ustvrditi i za Varaždin? Vjerujem da ne. Grad u to vrijeme doživljava ekonomski uspon, i u njemu postoji sloj bogatog građanstva i aristokracije. Počinitelji perverzних djela ne pripadaju, međutim, toj kategoriji: Michael je bio konjušar (Marstallar), Silić vjerojatno gradski kmet (jer ga tuži oficijal gradskih kmetova), a samo je Linder možda bio trgovac, no ne bogati (jer u tom slučaju ne bi o njemu zapisali: *Nota de quodam Germano in sodomia Bestiali deprehenso*. Napokon, može li tu uopće biti riječi o nekoj rafiniranosti?

S druge strane, nemamo razloga vjerovati da je u to vrijeme postojao neki strah od prevelikog broja djece. Privreda grada je stabilna, javni prihodi u žitaricama, vinu i novcu veći su, makar i neznatno, od rashoda.³² Uzroke sodomizmu valja tražiti tamo gdje i one preljuba: u krajnje strogim moralnim načelima što su težila ograničavanju seksualnih kontakata samo na bračne odnose. Supruzi željni promjene, ili nezadovoljni onime što im je brak nudio, nisu mogli zadovoljavati svoje potrebe kao u nekim razvijenijim gradovima, jer u Varaždinu nije bilo javnih kuća, a izgleda ni javnih žena. Na to upozorava ne samo njihovo nespominjanje u izvorima nego i cijena od četiri vola, na koju je Geljanica računala za svoje usluge. Da je konkurencija bila veća, cijena ne bi mogla biti tako visoka.

Stoga su Varaždinci, makar i pod prijetnjom smrtne kazne, tražili zadovoljstvo u vezama s neudatim ženama, a oni slabije sreće puštali su da ih opsjedne vrag.

Zanimljivo je uočiti i topografiju seksualne delinkvencije. Geljanica je isprva tvrdila da je silovana u Brodovskom koncu, predgrađu kroz koji je vodio put prema Dravi. Potom je optužila Škrinjarića da ju je zaveo na svom ribnjaku, a napokon da je četiri puta legla s mlinarom u mlinu. Linder je svoj delikt izvršio, također, u štali gostionice u predgrađu. Da li su per-

³⁰ Zapisnici II, 44.

³¹ Rossiaud (kao u bilj. 24), 173.

³² HAV, GPV, Račun kraljevskog poreza za 1566; račun gradskog oficijala (sodeca) za 1562; Zapisnici I, 11, god. 1587 (kada se od viška sredstava financira Škrinjarićeva knjiga).

verzije, silovanja i povremena prostitucija bili samo dio života predgrađa? Da li su viši slojevi riješili svoje probleme zapošljavanjem služavki?³³ Ili su se samo vještije prikrivali? Mnoga pitanja te vrste još čekaju odgovore.³⁴

³³ O udjelu posluge u ukupnom stanovništvu grada ne znamo gotovo ništa. Iz 1588. sačuvao se *Ratio inquilinorum ad domum ciuitatis lapides deportantium* (Zapisnici I, 443—446), u kojemu se spominje ukupno 69 stanara u tuđim kućama, od toga 21 žena. Međutim, za samo jednu se izričito kaže da je ancilla.

³⁴ Zahvaljujući ispitivanju što ga je proveo 1320. biskup jednog malog grada na jugozapadu Francuske, E. Le Roy Ladurie napisao je remekdjelo suvremene historiografije: *Montaillou, village occitan de 1294 à 1324*, Paris, Gallimard 1975. Mnoga poglavlja knjige posvećena su intimnom životu stanovnika pirinejskog sela. Sistematičnost i brojnost podataka dopustile su autoru stvaranje čvrstih zaključaka, što za Varaždin ne može biti slučaj. Ipak, upada u oči jedna usporedba: dok je u Pamiersu, gradiću iz kojega dolazi biskup — inkvizitor, homoseksualizam učestala pojava, u Varaždinu ne znamo niti za jedan primjer. S druge strane, Montaillou, poljoprivredno i stočarsko selo, ne poznaje neprirodni blud sa životinjama. Tamo su, međutim, konkubinat, incest i predbračni odnosi bili uobičajna pojava koja se gotovo i nije smatrala grijehom.

Zusammenfassung

IM KONFLIKT MIT DER ÖFFENTLICHEN MORAL

(Beispiele aus dem Sexualleben der Einwohner von Varaždin im 16. Jh.)

Neven Budak

Anhand von einigen in den städtischen Protokollen von Varaždin aus dem 16. Jh. verzeichneten Beispielen versucht der Verfasser einige Elemente des Sexuallebens in dieser wirtschaftliche fortschrittlichen aber dennoch kleinen Stadt im Nordwesten Kroatiens dazustellen.

Als ester wurde ein Prezeß wegen Ehebruchs festgehalten, den ein gewisser Ivan Kuren, verheiratet, mit einer jungen, nichtverheirateten Frau begangen hat. Die ständige Verflechtung von ehelicher Zucht mit dem Wunsch, anders zu leben, was wieder eine Todesdrohung nach sich zieht, führte dazu, daß als der einzige Ausweg aus der streng aufgefaßten Institution der Ehe wirklich nur der Tod angesehen wurde. Dadurch unterscheiden sich die gesellschaftlichen Kreise in den Städten Nordwestkroatiens wesentlich von den viel freieren Gesellschaften im Mittelmeerraum, in denen das Konkubinats eine regelmäßige Erscheinung im Laufe des ganzen Mittelalters gewesen ist. Die Geliebte von Kuren gab sich mit dem Versprechen, er werde sie heiraten, sobald er frei ist, zufrieden, obwohl sie sich ihrer Lage bewußt sein mußte, falls sie schwanger wird, ohne verheiratet zu sein. Vielleicht könnte man darin einen Niederschlag der neuen protestantischen Moral sehen, die in Varaždin ziemlich fest Wurzeln geschlagen hatte, dann aber dem Druck der Gegenreformation gewichen ist. In protestantischen Ländern wurde es nämlich nicht als unmoralisch angesehen, die Ehe erst eine längere Zeit nach der Geburt des Kindes zu schließen.

Diese junge Frau hatte allerdings das Glück, nicht schwanger zu werden, weil außereheliche Kinder in der Regel ein Hemmschuh für ihre Mütter waren, vor allem dann, wenn sie aus einer Verbidung geboren wurden, die nicht legalisiert werden konnte. In einer solchen Situation befand sich auch der Stadtrichter von Varaždin Blaž Škrinjarić, sonst ein bekannter Schriftsteller, der angeklagt wurde, seiner Geliebten geholfen zu haben, ihr Kind zu töten. Obwohl es sich gezeigt hat, daß die unglückliche Frau ihre Anschuldigung unter Tortur ausgesprochen hatte, nur um sie möglichst schnell zu beenden, und daß der wirkliche Kindesvater ein Müller war, nützte das dem Richter nur wenig. Und obzwar er einer der angesehensten Bürger war, dessen Buch die Gemeinde erst knapp vor dieser Affäre auf ihre Kosten hatte drucken lassen, konnte er sich von der Anklage nur befreien, indem er einen Schwur

FILOZOFSKI FAKULTET ZAGREB - HUMANISTIČKE I DRUŠTVENE ZNANOSTI

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
ИНСТИТУТ ХОРВАТСКОЙ ИСТОРИИ

RADOVI

VOL. 21

ZAGREB

1988.

RADOVI	VOL. 21	str. 1—296	Zagreb 1988.
--------	---------	------------	--------------

FILOZOFSKI FAKULTET ZAGREB - HUMANISTIČKE I DRUŠTVENE ZNANOSTI

Izdavač: ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST

UREDNIČKI ODBOR

Branka BOBAN, Zagreb, Mirjana GROSS, Zagreb, Josip LUČIĆ, Zagreb, Marijan MATICKA, Zagreb, Ivan OČAK, Zagreb, Tomislav RAUKAR, Zagreb, Petar STRČIĆ, Zagreb

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

Josip LUČIĆ, Zagreb

Adresa uredništva: Filozofski fakultet Zagreb — Humanističke i društvene znanosti, Zagreb, Krčka 1

Časopis izlazi jednom godišnje

Cijena ovog broja iznosi 4.000 din

Izdavanje časopisa sufinancira Samoupravna interesna zajednica za znanstveni rad SR Hrvatske - VII.

Rješenjem Republičkog komiteta za prosvjetu, kulturu, fizičku i tehničku kulturu SR Hrvatske br. 6859/1 od 5. X. 1982. časopis »Radovi« osloboden je plaćanja poreza na promet proizvoda.

Časopis je registriran u Republičkom komitetu za informacije SR Hrvatske pod br. UP-547/2 — 84 — 1984.

R A D O V I 2 1

Za izdavača
dr. Nikša Stančić

Tehnički urednik
Franjo Čuješ

SURADNICI U OVOM BROJU

AGIČIĆ DAMIR, prof. Davor

ANTOLJAK dr. STJEPAN, Zajeva 15, Zagreb

BERTOŠA SLAVEN, student, Filozofski fakultet, Zagreb

BUDAK mr. NEVEN, Filozofski fakultet, Zagreb

ČORALIĆ LOVORKA, student Filozofski fakultet, Zagreb

JELIĆ-BUTIĆ dr. FIKRETA, Institut za radnički pokret, Zagreb

JURIŠIĆ mr. IVAN, Zavod za hrvatsku povijest FF, Zagreb

KARAMAN dr. IGOR, Ružmarinka 5, Zagreb

LUČIĆ dr. JOSIP, Zavod za hrvatsku povijest FF, Zagreb

MATICKA dr. MARIJAN, docent Filozofski fakultet, Zagreb

MIJATOVIĆ ANĐELKO, profesor, Susedgrad, Zagreb

MIROŠEVIĆ mr. FRANKO, Zavod za prosvjetno-pedagošku službu Zagreb

OČAK dr. IVAN, Zavod za hrvatsku povijest FF, Zagreb

PAVLIČEVIĆ dr. DRAGUTIN, Zavod za hrvatsku povijest FF, Zagreb

SEKULIĆ ANTE, prof. Zagreb

VRANJEŠ-ŠOLJAN dr. BOŽENA, Zavod za hrvatsku povijest FF, Zagreb

WOJTISKA HENRYH, Varšava, Poljska

ŽIVKOVIĆ dr. PAVAO, Filozofski fakultet, Zadar
